

ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

КАТРИЧ А. В.,
асистент кафедри господарського,
цивільного та трудового права
економіко-правового факультету
(Маріупольський державний
університет)

УДК 347.962.1 (477) (045)

СУДДЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена висвітленню питання щодо поняття судді, правового статусу судді та його господарсько-процесуальної відповідальності. Завдяки порівнянню дисциплінарної та процесуальної відповідальності судді зроблені висновки щодо визначення процесуальної відповідальності, як такої, що може бути застосована до судді як особливого суб'єкта господарсько-процесуальної відповідальності.

Ключові слова: господарський процес, господарсько-процесуальна відповідальність, суб'єкт господарсько-процесуальної відповідальності, суд (суддя).

Стаття посвящена освещению вопроса относительно понятия судьи, правового статуса судьи и его хозяйственно-процессуальной ответственности. Благодаря сравнению дисциплинарной и процессуальной ответственности судьи сделаны выводы по определению процессуальной ответственности, как таковой, которая может быть применена к судье как особому субъекту хозяйственно-процессуальной ответственности.

Ключевые слова: хозяйственный процесс, хозяйственно-процессуальная ответственность, субъект хозяйственно-процессуальной ответственности, суд (судья).

The article tackles a matter of elucidation of concept judge, legal status of judges and their economic and procedural liability. We made conclusion on definition of procedural liability, which can be used to a judge as to subject of economic and procedural liability through comparison of disciplinary and procedural liabilities of judges.

Key words: commercial procedure, economic and procedural liability, economic and procedural liability subject, court (judge).

Вступ. Загальновідомим є твердження, що процес є «рухом уперед». У юридичному житті процес означає порядок здійснення діяльності слідчих, адміністративних, судових органів. Юридичний процес визначає вирішальну роль у врегулюванні правових спорів. Саме ефективне правосуддя – запорука успішного вирішення багатьох конфліктів: економічних, політичних, соціальних і правових. У питанні ефективності правосуддя велику роль грає процесуальна відповідальність, яка є одним із важливих способів забезпечення процесуальної законності, що особливо актуально в сучасних умовах становлення та розвитку нашої демократичної правової держави.

Відповідальність – ефективний спосіб, який забезпечує обов'язковість виконання правових норм. Сама юридична відповідальність представляє собою передбачене, прийняте законом і застосоване відповідними органами державної влади примусове обмеження, яке містить у собі моральне осудження порушника закону [1, с. 98]. І.С. Самощенко і

М.Х. Фарукшин зазначали, що «юридична відповідальність із того часу, як вона виникла, завжди була відповідальністю за минуле, за вчинене протиправне діяння. Інакше можна прийти до неприйняттого висновку, що особа, скоївши злочин, уже несе правову відповідальність. Ні наукові розуміння, ні тим більше інтереси практики не дають підстави для перегляду погляду на юридичну відповідальність, як наслідок правопорушення» [2]. Також О.Е. Лейст пропонує для розгляду теорію, згідно з якою відповідальність є ніщо інше, як реалізація санкцій правових норм [3, с. 48]. Виходячи з цього, можна сформулювати поняття господарсько-процесуальної відповідальності, як відповідальності учасників господарського процесу за порушення вимог господарського процесуального законодавства, та у зв'язку з цим застосування до них державними органами передбачених законом заходів державного примусу. В понятті зазначено, що санкції правових норм застосовуються до суб'єктів процесуальних відносин. Суб'єктний склад господарсько-процесуальної відповідальності є складним і актуальним.

Питання відповідальності суб'єктів господарсько-процесуального судочинства розглядалося і розглядається в обмеженому вигляді, однак можна назвати вчених, які внесли великий вклад у це питання, зокрема: О.П. Подцерковний, Г.М. Пенчева, О.А. Коліна та інші.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення основного поняття процесуальної відповідальності судді, як суб'єкта господарського судочинства.

Результати дослідження. Відповідно до статті 18 Господарсько-процесуального кодексу України до складу учасників судового процесу входять: сторони, треті особи, прокурор, інші особи, які беруть участь у процесі, суддя [4].

Суд (суддя) є особливим учасником господарського судочинства. Суддя, як учасник процесу, безпосередньо керує судочинством, тобто, з одного боку, він несе відповідальність та має права і обов'язки перед державою, а з іншого – по відношенню до інших осіб, які беруть участь у справі. Правовий статус суддів визначається Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та іншими законами України.

Конституція України містить розділ VIII «Правосуддя», в якому закріплює, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами [5]. Згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а саме статтею 48, суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права [6]. Правовий статус судді можна визначити, як вільну поведінку носія судової влади. Даний статус можна зазначити як спеціальний різновид професійного статусу, тобто розглядаються його виняткові правові можливості посадової особи судової влади, у якій є відповідні правові можливості для ефективного здійснення професійної діяльності. «Виняткові правові можливості» мають на увазі обмеження правових можливостей людини, яка наділена статусом судді, у свободі вибору поведінки в певній сфері правовідносин. Встановлюючи такі обмеження, законодавець запобігає можливості протиправного використання суддею свого посадового становища [7]. Суддя обмежений у можливостях вчиняти будь-які дії, вступати у відносини, що можуть завдати шкоди його репутації, авторитету судової влади в цілому. Судді мають для здійснення правосуддя повноваження, передбачені законами України, зокрема вчиняти процесуальні дії з метою ефективного та швидкого розгляду справ тощо. Невід'ємною складовою суддівської кар'єри є відповідальність.

Питання про відповідальність суддів, мабуть, одне з найскладніших в аспекті питання статусу суддів. Саме відповідальністю можна «врівноважити» незалежність суддів. Суддя не може постійно перебувати як у правовій, так і в соціальній ізоляції, він повинен усвідомлювати, що стосовно нього можуть бути задіяні процедури, які дадуть можливість контролювати, наскільки ефективно і якісно він здійснює свої суддівські функції, і в разі зловживання ними – накласти стягнення аж до припинення повноважень судді. Однак щодо інструментів підтримання цієї «рівноваги» в літературі існують дискусійні питання.

У науковій літературі можна знайти багато думок, які вказують, що суд (суддя) підлягає притягненню до відповідальності: дисциплінарній, кримінальній, адміністративній, цивільній. Сама відповідальність означає наявність правопорушення, яке і є підставою притягнення до відповідальності. Приймаючи рішення про відповідальність особи, тобто судді, головного значення набуває наявність у його діях повного складу правопорушення, яке утворюється з єдності об'єктивної і суб'єктивної сторін.

При аналізі юридичної літератури та наукових періодичних видань можна зазначити, що окремими видами юридичної відповідальності суддів більш розвинутими та частіше живваними є дисциплінарна та кримінальна відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність настає в разі вчинення суддею дисциплінарних проступків, кримінальна відповідальність, як більш сувора, настає за вчинення злочинів у сфері відправлення правосуддя. Дані види відповідальності прямо закріплюються в законодавстві.

Як зазначає О.П. Подцерковний, суд (суддя) – це орган, що застосовує заходи відповідальності, не підлягає господарсько-процесуальній відповідальності [8, с. 182]. Тобто, позиція О.П. Подцерковного акцентує, що за всі правопорушення, які виникають при здійсненні судочинства, треба застосовувати дисциплінарну відповідальність, а у крайньому випадку – кримінальну. Дисциплінарна відповідальність завжди пов'язана із невиконанням або неналежним виконанням працівником своїх трудових обов'язків, тобто порушенням трудової дисципліни. Дисциплінарна відповідальність суддів, як вид юридичної відповідальності, полягає в накладенні на порушника суддівської дисципліни несприятливих позбавлень морального, матеріального та організаційного характеру, і є одним із засобів забезпечення відповідності діяльності і поведінки суддів професійним стандартам (суддівської дисципліни) [9, с. 14–16]. Підставою дисциплінарної відповідальності для судді є вчинення ним дисциплінарного проступку, тобто винного, протиправного порушення службових обов'язків. Дисциплінарна відповідальність суддів є одним із засобів забезпечення виконання їх професійних (службових) обов'язків, а відтак суддівської дисципліни [10, с. 84]. Також можна зазначити, що саме дисциплінарна відповідальність її підстави та спосіб застосування закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Узагальнюючи наведені думки та роз'яснення науковців, можна зазначити та зробити висновок – що не процесуальна, а саме дисциплінарна відповідальність, поняття та реалізація якої закріплена в законодавстві, має право на життя. З цього приводу виникає неоднозначність щодо необхідності виокремлення і процесуальної відповідальності судді, як самостійного виду юридичної відповідальності.

Однак неоднозначність визнання дисциплінарної відповідальності судді, як єдиного дієвого інструменту впливу, в юридичній науці також відсутня. Дійсно, реалізація повноважень по здійсненню правосуддя здійснюється судьями в особливому середовищі, а саме, в межах процесуальної діяльності шляхом належного виконання процесуальних прав і обов'язків, покладених на суддів законом.

Елементом будь-якої самостійної галузі права, в тому числі і процесуальної, є конкретний вид юридичної відповідальності, як засіб забезпечення належного виконання учасниками правовідносин своїх прав та обов'язків зокрема, та належного виконання процесуальних норм взагалі. У разі порушення своїх обов'язків при здійсненні правосуддя виникають підстави для притягнення суддів, залежно від конкретних обставин справи, у тому числі і до процесуальної відповідальності. Незважаючи на перевагу позицій щодо достатності дисциплінарної відповідальності в питаннях впливу на суддю у випадку певних порушень, можемо вказати на існування протилежної точки зору. Так, М.О. Сапунова вважає, що процесуальна відповідальність суддів є самостійним видом юридичної відповідальності. У своїй праці вона розглядає її в двох аспектах (як позитивну і негативну): процесуальну відповідальність суддів, як необхідність діяти на користь правосуддя, використовуючи права і виконуючи покладені законом обов'язки, а також необхідність нести заходи правової дії в разі здійснення процесуального правопорушення. При цьому допущене суддею процесуальне правопорушення визначається, як порушення вимог закону, здійснене у сфері судочинства у формі винного невиконання суддею своїх процесуальних обов'язків або об'єктивної (невинної) поведінки [11, с. 126]. Тобто М.О. Сапунова визнає процесуальну відповідальність суддів, як самостійний вид юридичної відповідальності, завдяки якій реально зменшити рівень процесуальних правопорушень, зокрема і з боку самого суду.

Процесуальну відповідальність суду (судді) важливо розглядати, як необхідний компонент його правового статусу, завдяки якому можливо забезпечити баланс у системі взаємодії владних повноважень і зобов'язань судді.

Господарсько-процесуальне законодавство містить достатню кількість норм, де закріплюються різні за суттю процесуальні обов'язки суду та окремо судді, строки виконання окремих процесуальних дій тощо. Однак законодавець не встановлює для працівників суду ніяких конкретних заходів процесуальної відповідальності у разі порушення цих норм.

Все це дає велику «спокою» безкарно здійснювати окремі процесуальні правопорушення та зловживати своїм процесуальним статусом. Процесуальна норма, яка закріплює конкретні вимоги щодо діяльності суду та судді у тому числі, на думку теоретиків, і є загальною об'єктивною передумовою до самої процесуальної відповідальності.

У практичній діяльності при вирішенні господарських спорів виникають ситуації, при яких поведінка суду (судді), його окремі дії, особиста зацікавленість (наприклад, некоректні висловлювання на адресу однієї зі сторін, необґрунтоване відхилення клопотань, заявлених іншою стороною по даній справі) все це свідчить про порушення найголовнішого принципу судочинства – рівності сторін.

Саме тут можна застосовувати таку форму практичної реалізації господарсько-процесуальної відповідальності судді в негативному аспекті, як відвід судді (ст. 20 ГПК), заявлений особами, який тягне відсторонення судді від подальшої участі в судовому розгляді даної справи. Також процесуальна відповідальність судді в негативному аспекті виражається в статті 104 Господарського процесуального кодексу України. В даній статті зазначається, що порушення або неправильне застосування норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення [4].

Розглянувши поняття як дисциплінарної, так і процесуальної відповідальності судді, виникає питання вибору критеріїв їх відмежовування та наявності підстав для їх застосування. Зокрема це можна простежити на прикладі такої поширеної ситуації, як навмисне затягування термінів здійснення судочинства, в результаті чого виникає таке явище, як «судова тяганина». Для кваліфікації зазначеної ситуації дійсно є дискусія, зокрема в частині визначення відповідальності судді. З одного боку, ми бачимо, що відбувається порушення процесуальних положень щодо строків судового розгляду справи і, відповідно, є підстава для настання процесуальної відповідальності, з іншого – при розгляді та застосуванні статті 92 Закону України «Про судову систему та статус суддів» ми можемо бачити в діях судді дисциплінарний проступок, і, таким чином, є підстава для притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Даний випадок є не єдиним у судовій практиці, що дійсно актуалізує більш детальне вивчення питань відповідальності та внесення доцільних змін до законодавства. Але первинно можна припустити, що процесуальна відповідальність носить субсидіарний характер по відношенню до дисциплінарної відповідальності. Субсидіарний характер проявляється в доповненні дисциплінарної відповідальності, тим самим посилюючи захист порушених інтересів.

Висновки. Впровадження господарсько-процесуальної відповідальності судді може стати дієвим каталізатором розвитку та втілення ідей добросовісності учасників господарсько-процесуальних правовідносин, особливо суду, як обов'язково владно уповноваженого суб'єкта, охорону правовідносин, які виникають у господарському судочинстві, тим самим зменшить рівень корумпованості, яка займає піковий рівень у сучасному житті України. Тому наукова та практична реалізація в законодавстві цього питання потребує додаткового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. – 6-е вид. / П.М. Рабінович. – Х. : Консум, 2002. – 160 с.
2. Самощенко И.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству / И.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин. – М. – 1971. – 44 с.
3. Лейст О.Э. Санкции в советском праве / О.Э. Лейст. – М.: Госюриздат, 1962. – 238 с.
4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.91 № 1799-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
5. Конституція України: [Текст]: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.: станом на 1 січ. 2006 р.]. – К.: Мін-во юстиції України, 2006. – 124 с. – ISBN 966-7630-14-5.
6. Про судову систему та статус суддів: Закон України від 01.04.2015 № 2453 // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
7. Панталієнко П.В. Деякі особливості правового статусу суддів України. – [Електронний ресурс] / П.В. Панталієнко // Електронна бібліотека юридичної літератури. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/12687/%CF>.

8. Подцерковний О.П., Квасницька О.О. Господарське процесуальне право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О.Квасницька, Т.В.Степанова та ін., За ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Каргузова. – Х.: Одиссей, 2011. – 400 с.

9. Подкопаєв С.В. Про дисциплінарну відповідальність суддів / С.В. Подкопаєв // Юридичний журнал, 2005. – № 6. – С. 14–16.

10. Статус суддів: Учбово-практичний посібник / І.Є. Марочкін, Ю.І. Крючко, Л.М. Москвич, І.В. Назаров, Р.Р. Трагнюк / За ред. проф. І.Є. Марочкіна. – Х., 2006. – 754 с.

11. Сапунова М.О. Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.О. Сапунова. – Москва, 2007. – 183 с.

СМИРНОВА Ю. О.,
аспірант кафедри адміністративного
та господарського права
(Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова)

УДК 347.922:346.91

СУБ'ЄКТИВНІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДВОДУ (САМОВІДВОДУ) В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

У цій статті виявлено проблемні аспекти реалізації норм про суб'єктивні підстави відводу (самовідводу) в господарському процесі. Автор підкреслює необхідність обов'язкового усунення недоліків, виявлених при дослідженні інституту відводів у процесуальному праві України.

Ключові слова: *відвід, самовідвід, провадження, підстави відводу (самовідводу), господарський процес.*

В этой статье выявлены проблемные аспекты реализации норм о субъективных основаниях отвода (самоотвода) в хозяйственном процессе. Автор подчеркивает необходимость обязательного устранения недостатков, выявленных при исследовании института отводов в процессуальном праве Украины.

Ключевые слова: *отвод, самоотвод, производство, основания отвода (самоотвода), хозяйственный процесс.*

In this article identified problematic aspects of implementation of rules on subjective grounds of recusal (self-recusal) in a commercial proceedings. The author would like to emphasise need for mandatory elimination of defects, discovered in course of exploration of institute of legal rules embracing concept of recusation in procedural law of Ukraine.

Key words: *recusal, self-recusal, proceeding, grounds of recusal (self-recusal), commercial proceedings.*

Вступ. Частина перша ст. 20 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) передбачає, що факт встановлення «інших обставин, що викликають сумніви в неупередженості судді», є підставою для його відводу (самовідводу). Частина шоста ст. 31 ГПК України встановлює підставою для відводу (самовідводу) судового експерта обставину, коли він «особисто, прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи». Вказані підстави відводу є суб'єктивними (залежними від внутрішнього стану, заангажованості, суб'єктивності особи), і саме тому викликають особливу складність у застосуванні судами.

